

- ❖ המושג "מגו" משמש בכל מקום לזיכוי של מוחזק, מכח האפשרות של שימוש בטענה קבילה, גם אם המוחזק טוען טענה אחרת. בכתובות יב. אמרו שהאשה נאמנת משום שיש לה מגו, וכתבו התוספות שאין הכוונה למגו כבכל מקום, וכאן אין לה טיעון קביל אחר.
- ❖ בנויר יב. נימקו את איסורו של גבר שאינו יודע איזו אשה קדש "שאני אשה דלא ניידיא", המושג לא ניידי הוא ניגוד של "קבוע", שלפי כללי ביטול ברוב אינו יכול להתבטל. אך כאן אין הכוונה למושג ההלכתי "קבוע" עצמו, שאינו שייך כאן, רק לגזרת חכמים הדומה לו.
- ❖ בחולין לו. אמרו "טעמא דישנה לתחלה מתחלה ועד סוף", זו מחלוקת מפורסמת (חולין כח:) אלא שאין הדין המוזכר בדף לו. תלוי באמת במחלוקת זו אלא כולם מודים בו, (חזון איש).
- ❖ המושג "סתם שוורים בחזקת שימור", משמש (בב"ק טו.) במובן הפשוט שאין לבא בטענות אל בעל שור תם שנגח, אך בב"ק מה: תולים בו הלכות אחרות, וכבר כתבו התוספות שאף שהמושג אחד, אין ההשלכות האלו תלויות זו בזו.
- ❖ בבכורות ו. משתמשים בכלל "כל היוצא מן הטמא טמא", אבל אין הכוונה לכלל זה עצמו, ואינו אלא סימן בעלמא.
- ❖ התוספות ב"ק ל. (ד"ה אפי') כותבים: "ושמא אין הענינים דומים, אע"ג דהתם כייל להו בהדי הדדי".
- ❖ בחולין פט: "וקסבר נוהג בשליל", ואין הדבר תלוי באמת בכלל זה של "נוהג בשליל", כמו שמוכח בסוגיא.
- ❖ הא דאמרינן "וכרבי עקיבא" אינו תלוי בזה באמת, שהרי הלכה כחכמים, אלא כעין מה שאמר ר"ע (רשב"א ערובין סה:).
- ❖ הכלל "כוי בריה בפני עצמה" נוגע לשתי הלכות שאינן תלויות זו בזו, ויש הסוברים רק אחת מהן (תוספות כריתות כא.). וכן הכלל "עובר ירך אמו" (תוספות סנהדרין פ:), כך לא בכל מקום שאומרים "פרוזדור" הכוונה לאותו מקום בגוף (תוס' חולין סח.), ולא בכל מקום שמוזכר "לאו הניתק לעשה" הכוונה לאותו הכלל (תוספות כתובות לב:). האי ברירה לא דמי לשאר ברירה שבש"ס, (תוס' סוטה יח.), לפעמים כרמלית נקראת רשות היחיד, (ר"ש טהרות פ"ו מ"ו). הכלל מצוה הבאה בעבירה מתפרש כל מקום במשמעות שונה (ריטב"א סוכה לה.).
- ❖ ראה תוספות חולין קכו: "האי טומאת נבלה דמוכיר כאן, לאו דוקא אלא טומאת אוכלין".
- ❖ ראה בספר הכללים יד מלאכי' (סי' שעד) שמביא שורה של מקורות המצביעים על תופעות כאלו בתלמוד, (נמוקי יוסף ב"ק כא. בשם רא"ה, ספר יראים מט:, רשב"א קדושין ט: וכן נדה יז: ויבמות קלא: בשם הרא"ה כתובות לו: מובא שם:

"ואשכחן דכוותי" בתלמודא. ריטב"א כתובות נז: וגטין ס. ושטמ"ק ב"מ סב ודף פח וכן שטמ"ק בב"ק קא: קג. ותוספות קדושין מח.).

❖ ולכיוון השני: ראה ריטב"א ערובין פח: הא דאמרו 'כחו בכרמלית לא גזור', הכוונה 'כחו בבי האי גוונא', "ולישנא קלילא נקט ודכוותי טובא בתלמודא".

❖ כיוצא בו בע"ז מג: "מצא מין את מינו וניערור", שלא במוכן הרגיל של בטול ברוב, אלא שמין במינו אינו בטל. וכן בערובין מד: "מי לא שאני לך שבת באויר מחצות", ואין הכוונה משום מחצות כמו 'שבת באויר מחצות' שהוזכר שם מג: אלא אפי' בעיר שאין בה מחצות, ועיקר הכוונה שהי' שם מערב שבת והוא תחומו כדינו. בתוספות ערובין עא: "אינו כשאר ברירה שבש"ס".

התופעה הזו מתבטאת גם בפסיקת ההלכה, הרי"ף (נדרים נט) פוסק הלכה "משום דהוי דבר שיש לו מתירין", אבל הריטב"א מסביר כי לא התכוין אלא "שהוא כעין דבר שיש לו מתירין". ראה עוד בפירוש ר"י קורקוס להלכות מעשר שני (פ"א סוף הלכה יז), שו"ת רדב"ז ח"ה סי' קמז.

לא רק שההלכה מקישה בפשטות ענינים שאינם מחייבים זה את זה, אלא שנוצרה גם היררכיה של כללי ההלכה. הסדר של ההלכה אינו יכול להיות מופר בצורה קיצונית או חריגה, כך למשל, אם אנו מניחים כי A נמצא בדרגת חומרה אחת מעל B, אין להניח שההלכה ביניהם תהיה שונה בכמה וכמה דרגות. די לנו בידיעת ההלכה של אחד משניהם בכדי לקבוע כי חברו נמצא מקביל אליו ברמת חומרה אחת.

אם במתמטיקה כלל זה נשמע די אלמנטרי, הרי שבתחום ההלכה הוא בעצם חידוש מפתיע. כך למשל מסבירים התוספות (פסחים לא:) את ההנחה הפשוטה של קושיית התלמוד: כיון שמשכון הניתן שלא בשעת ההלוואה (ולכן יש לראותו כפירעון) נקרא קנוי למלוה, אם כן, מסתמא, גם משכון הניתן בשעת ההלוואה משוייך למקבלו לכל הפחות בכדי לעבור עליו באיסור "בל ייראה ובל יימצא" בפסח (אם הוא חמץ, כמוכן). על יסוד ההנחה הזו, של מניעת חריגה שאינה הדרגתית, מקשים חכמים קושיות, ונקבעות הלכות במקומות רבים, להלן דוגמאות:

❖ תוספות ב"מ ו. "כיון דתקפה והקדישה מהני, ס"ל לגמ' דמסתמא הקדישה בלא תקיפה מהני".

❖ תוספות חולין צט. (ד"ה רבא אמר): "וא"ת אי במינו בטל, וי"ל דמ"מ פריך דאי הוי דאורייתא יש לנו להחמיר אף במינו ול"א שאני אומר כיון דלקי באינו מינו". (כיון שבהתערב בתוך חפצים שאינם מינו, החמור, דינו מלקות. התערב במינו, הקל, לכל הפחות נחמיר בספקות).

❖ תוספות ב"ק צט: מקשים מקרקע על מטלטלין, והכוונה אם הקלנו כ"ב בקרקע יש להקל קצת ג"כ במטלטלין.

❖ תוספות ב"מ צז: כיון דלסומכוס הוי חייב גמור, א"כ לרבנן מסתמא הוי עכ"פ חולקין.

❖ תוספות חולין מ. הביאו ראייה מדאסר קרא לגבוה בלא שנוי, י"ל אף להדיוט ייאסר בשנוי.

❖ שבת קכג. "מיתבי וכו' מדלענין טומאה לאו מנא לענין שבת נמי לאו מנא", ופירשו התוספות: אע"ג דכלל זה אינו מדוקדק, שיש הבדל, מ"מ אם בטומאה הוי כלי ביחוד, לשבת יש לו להיות כלי בלא יחוד.

❖ תוספות חולין קטו. ד"ה כלאי כתבו מאחר דאשכחן כלאי זרעים דשרו באכילה וכלאי הכרם אסורים א"כ סברא הוא בלא הוסיף כיון דלא מיתסר לגמרי כשאר כל כלאי הכרם יש לו להתיר אף באכילה.

❖ תוספות הרא"ש חולין קכד: מוגע גרע מאהל, ומ"מ מביאים ראיה מאהל, כיון דבאהל הוא אינו מרודד שגורע, ובמגע הוא מרודד, א"כ מסתמא שוה לאהל שאינו מרודד.

❖ תוספות ב"ב עז: "י"ל דהכי פריך הא אגב קנין גרוע וקונה שטר כתוב א"כ אפי' אינו כתוב יקנה במסירה שהוא קנין חשוב".

❖ תוספות נויר לו: מי שאוסר נטל"פ אין לו מקור אלא בפגם פורתא, ואעפ"כ אוסר גם בפגם טובא, דמסתמא ה"ה פגם טובא אסור, (זה נושא לכלל בפני עצמו, ראה גם תוס' ע"ז ס: ד"ה דייקא).

ההיררכיה קובעת גם גבולות בין דינים מן התורה ובין אלו שהם מדברי חכמים.

❖ תוספות נויר לו: הואיל ובדאורייתא בא"מ מסתמא בדרבנן אין לתלות להקל כעין זה.

❖ תוספות זבחים צו. אין סברא לומר גזה"כ בדבר שמוותר לגמרי בחולין.

❖ תוספות חולין לו: "הכי פריך כיון דמדאורייתא לא אשכחנא הכשר בלא משקה לא הוה להו לרבנן למגור, אבל אם אשכחנא בשום מקום ניחא".

וישנה גם היררכיה בין מצוות מקבילות, הכוונה לשני נושאים הלכתיים שאינם קשורים זה בזה, אלא שהנסיבות איחדו אותם במקרה אחד. דוגמא מפורסמת ביותר היא "מגו דהוי דופן לענין שבת הוי דופן לסוכה" (סוכה ח.), "רשות היחיד" ממנה אסור לטלטל בשבת, מורכבת מ'מחיצות', וכך גם הסוכה. אמנם, אין הקבלה מלאה בין ההגדרות של מחיצה לענין סוכה, שהגדרתה

"דירת עראי", ובין הגדרת מחיצה לרשות היחיד, שענינה הבדלה בין רשויות. הבדל כזה רגיל הוא בהלכה, אך בצדו ניצב הכלל של "מגו", הקובע שאם נפגשים שתי ההלכות האלו בסיטואציה אחת (שבת שבתוך חג הסוכות), אין לחלק ולומר: לענין שבת יש כאן מחיצה, אבל לענין סוכה אין מחיצה, אלא מתוך שיש לנו דופן לענין שבת, מועילה הדופן גם לסוכה. לאחר השבת תשוב הדופן הזו לדינה הרגיל – שהיא פסולה, אמנם בשבת עצמה אין ההלכה מבדילה בין הנושאים בהגדרתו של אובייקט אחד.

במשפט המודרני כמעט ואין למצוא כיוון חשיבה שכזה, כלום ישנה בעיה לקבוע כי גדר מסויימת תהווה הפרדה מספיקה לענין צנעת הפרט, אבל לענין שמירה על ילדים תיחשב הזנחה, וגם באותו אירוע עצמו? הבדלים כאלו הם ענין אלמנטרי ונגזר מההגיון של המשפט. למען הדיוק, גם בהלכה, אין אומרים "מגו" בדיני ממונות כאלו²⁶, רק האופי הדתי של הלכות שבת וסוכה, הוא שנותן מקום לדון אותם ב"מגו". הפרטים המשפטיים אינם אלא צורך, מין קוד היכול להשליט סדר בבלייל הרצונות האגואיסטיים של כל בני האדם. אך הפרטים המדוקדקים לקיום מצוות הדת, החידוש הגדול של היהדות²⁷, אינם פרטים משפטיים, סדר בין טיעונים שאין אפשרות שלא להתחשב בהם. הם תפיסת מציאות, ובתפיסת המציאות הזו ישנה היררכיה בין מושגים, המושג "מחיצה" השייך לסוכה ולשבת הוא חלק מתפיסת מציאות הלכתית, ובלעדיה אין לו מקום, שכן אין אצל האדם איזו נטיה טבעית להגדיר או שלא להגדיר גדר כ'מחיצה'. ולכן ה"מגו" מתאים ושייך, כחוט המקשר בין חלקי תפיסת המציאות ההלכתית (יש דמיון ל'אובייקטיביות' של הרמן כהן).

אין לחשוב כי ה"מגו" שהזכרנו כאן, יסודו באיזו סברא המקשרת את שבת לסוכה באופן ספציפי, שכן זו דרך רווחת בכל התורה כולה, כפי שנראה להלן. כן יש לציין ל"הגהות מרדכי" במסכת סוכה (שם) הלומד מכלל זה כי "מגו דהוי קשר לענין שבת הוי נמי קשר לענין תפילין".

מגו דמהני לשיעור טומאה מהני לשעור שבת (שבת צא:), מגו דמהני להתיר מהני לטהר (חולין ע:), מגו דהויא עורה מחצה לבהמת קדשים הויא מחיצה שאפי' הוציא העובר

26 יש להעיר, כי גם בדיני ממונות קיים המושג של "מגלגלין עליו את הכל", ראה למשל ב"ק כא. בענין שחרוריתא דאשייתא. אבל למרות הרעיון המשותף, ישנו הבדל יסודי מדין "מגו" בו אנו עוסקים כאן. כשם שב"מגו" של טוען ונטען ישנו גם רעיון של "כח הטענה" לפי ה"קובץ שיעורים", רעיון שנותן יסוד משותף לכל הדינים האלו, אבל לא משווה אותם.

27 חוקי קרבנות מדוקדקים היו לעוד עמים, אך הדקדוק בהם היה מאגי, הנוסחה שעובדת. אך אף עם לא הכניס רעיונות מוסריים של זכויות והכרת הטוב כלפי האל במסגרת של משפט מדוקדק ומחייב, כמו לגבי כל שאר הרעיונות שבמצוות.

את ידו מבטן אמו תותר בשחיטה (חולין סט.), מגו דמהניא שאלה אמקצת מהניא אכולה (שבועות כח.), הואיל ומהני שחיטה לישראל מהני לעכו"ם (חולין קכא:), הואיל ומהני זריקה למעילה מהני שלא ירד (מנחות ע. ותוס'), מגו שמהניא הסבה לזה מהניא לזה (ברכות מג.), מגו דהויא מחצה לזה הויא לזה (ערובין כד:), הואיל ומהני טבילה לזה מהני טבילה לזה (מקואות ו ב), מגו שמהניא טבילה לכלי מהניא למה שבתוכו (חגיגה כב.), מתוך שמרצה בצבור מרצה ביחיד (ובחים כב:), מגו דמהניא שחיטה לזה הוה נמי שחיטה לזה (חולין פ: ורש"י), מגו דהני אסרי הני אסרי (ערובין עג.), מגו דהאי לאו אסורא האי נמי לאו אסורא (ובחים עז:), הואיל והותרו לזיבתם הותרו לצרעתם (ובחים לב:), מגו דחייל אאם חייל אולד (תמורה י:), מגו דחיילא קדו"ד חילא קדוה"ג (תמורה יא:), מגו דחייל אסור א' חל נמי חברו (חולין קג. תד"ה דאסור), מגו דחיילא שבועה במקצת חיילא אכולו (נדרים יז:), מגו דשרי לחולה שרי לעלמא בשבת (שבת קיד:), הואיל והותרה הבערה לצורך הותרה שלא לצורך (פסחים ה:), מתוך שהותרה הוצאה לצורך הותרה נמי שלא לצורך (ביצה יב.).

המושג מיגו נקבע לפעמים גם על ידי הראשונים שאחר התלמוד:

מיגו דמהני לשתוף מהני נמי לערוב (ערובין עא: רש"י), הואיל ומהניא ביאה שלא בדרכה לקנותה מהניא לאחשיבה בעולה (קדושין ט: ריטב"א), מיגו שמהני למחצה לזה מהני למוקפת דירה לזה (ערובין כה: תוספות ישנים), הואיל וכלי שרת מקדש מדעת מקדש גם שלא מדעת (תוס' מנחות ז.).

נדון מעניין נוצר, האם אומרים "תרי מיגו", ז"א האם הכלל של מיגו מקבל מעמד שווה לכל ההלכות, או שמא עדיין זוכרים לו את העובדה שתקפו אינו אלא מצד סבות חיצוניות, ולכן אין גזרים ממנו "מיגו" נוסף (ראה ב"מ ט: תמורה יא: מעניין כי גם בכלל זה עצמו יש הבדל בין הענינים, במגו של ב"מ נחלקו התנאים אם אומרים תרי מיגו, ובתמורה הוא ספק בשם רבא, ובפסחים לח. לגבי תרי הואיל אין רבא מסתפק).

יש דמיון בין "מיגו" של האמוראים, לבין "מה הצד" של התנאים, – "בנין אב משתי כתובים", סעיף של מדת "קל וחומר" שהתורה נדרשת בה. ה"מיגו" עוסק בהלכות שקיים הבדל ביניהן, וגורם להתעלמות מן ההבדל, בסיטואציות מסויימות. "מה הצד" עוסק בהלכות שאיננו יודעים האם קיים הבדל ביניהן, והשוואתן קובעת כי דיניהן שווים. "מיגו" מונע יחודיות למרות ההבדל, "מה הצד" מונע את ההבדל עצמו. "מה הצד" הוא מיגו סוחר הרבה יותר, אך עצמתו של ה"מיגו" הוא שאנו מצייתים לו למרות ההבדל הקיים תמיד.

הצד השווה שבשני הכללים האלו הוא חשיבות הצורה של מושגי ההלכה, מכיון שמדובר בתפיסת מציאות, ולא רק באילוצים משפטיים, בזכות תביעה של ניזוק, יש ליצור להם צורה בעלת אופי של תפיסת מציאות. וכך אנו

מוצאים את ההגיון הזה עצמו מחלק חילוקים בלתי לוגיים, אלא מסתמך על צורת ההלכה:

האם חצרו של קטן קונה לו? התשובה היא לפי התלמוד (ב"מ יא.) כי כשהמדובר בקטן זכר אין חצרו קונה לו, אבל קטנה, נקבה, חצרה קונה לה! הסבה היא שקטנה עלולה לקבל גט, הגט כמובן חייב להיקנות לה, וזה נעשה על ידי קבלתו בידה, אם אנו משווים קנין "יד" לקנין "חצר" (כפי שיטת התלמוד שם) אנו קובעים כי החצר קונה לקטנה ולא לקטן. האמנם אבסורד? למי שרואה את החוקים כפונקציה של פשרה בין רצונות אנושיים, כן! אך למי שרואה את החוקים כניקוז של כל הרגשות והרצונות אל מערכת אחת של יצירה רוחנית, של תפיסת מציאות המבטאת את הערך של רצון האל כפי שהתגלה בתורה – אין כאן אבסורד, שהרי ההגיון התלמודי הוא המבטא זאת.

מה דין דם שהתבשל, האם נחשב הוא דם לדיני התורה? דם הקרבנות הנורק על גבי המזבח, אינו מכפר אם בושל, ומכיון שאין עליו שם דם – גם האוכלו אינו עובר באיסור אכילת דם²⁸. אך בהמה שאינה שייכת להקדש, לה אינו נוגע חילוק זה, וגם דם מבושל עוברים על אכילתו באיסור (מנחות כא. לפי פירוש הרשב"א ועוד פוסקים, ראה ישועות יעקב על יו"ד סז).

ההבדל בין לחם לעוגה אינו חד משמעי, לחמניה מתוקה דומה מאד בהרכבה לעוגת שמרים למשל. כיצד נדע על איזה מאפה נברך 'המוציא' הכלל הוא, כי עיסת בצק החייבת ב'הפרשת חלה' ברכתה המוציא (או"ח קסח ב"ח, קרבן נתנאל ובגדי ישע פסחים לז.). אלא שהלכות 'חלה' הן מורכבות, ואינן תלויות רק במרכיבי העיסה, אלא גם בגורמים נוספים. אם בשעת לישת הבצק לא חשב הטבח לאפותו בצורה המחייבת אותו בחלה – הרי זה פטור מהפרשת חלה וברכתו 'מזונות', למרות שחברו על המדף, הנראה בדיוק כמותו, חייב בחלה ולכן ברכתו המוציא. ולא רק הלכות חלה מן התורה הן שקובעות, אלא גם גזרות חכמים, לכן "לחם כותח" העשוי כעין לחם חייב בחלה מדרבנן, גם ברכתו תהיה 'המוציא' (רבינו ירוחם, מובא בב"י)²⁹.

28 "איסור אכילת דם" – לשון נקיה הוא, ועוד, ששיעורו של דם בכזית, כדין המאכלים (רמב"ם), משום שדרכו לקרוש.

29 וישנה גם השלכה מדין 'המוציא': המהרש"ל (הגהות לשערי דורא, תחלת החיבור) מסיק מתוך העובדה שמברכים על לחם מתובל 'המוציא', שאין התבלין שבו עיקר. ולכן אפילו היה התבלין איסור הרי זה בטל.

חכמים השתמשו ב'הצמדה' כזו בהרבה מקומות, וכן השתדלו לפעמים לתת כללים כגון: "כל שבזב טמא, בעכו"ם עושה יין נסך" (ע"ז ס:), "כל שבזב טמא חייב בשן ורגל" (ב"ק יז: שם דוקא נראה שהכלל אינו אלא סימן ועי' תוספות).

לגבי כל הכללים האלו יש להדגיש ענין יסודי: אף אחד מהם אינו מכריח את החכמים להשתמש בו, הוא נקבע אך ורק כאשר ראו צורך או ענין להשתמש בו, או כמובן כאשר כך העידה המסורת. גם "מה הצד" שהוא אחת מן המדות שהתורה נדרשת בהן, לא היה חד משמעי. "מה הצד", או "דין" כפי שהוא מכונה בפי התנאים, 'מצמיד' הלכה שאין אנו יודעים את דינה (להלן: לְמַדָּה), לשתי הלכות אחרות שדין שוה (להלן: מלמדות), ולא עוד אלא ששתי ההלכות האלו, חמורות מן ההלכה הלמדה (כל אחת בפרט אחר), כיצד אפשר להצדיק 'הצמדה' זו שהיא בדיוק ההיפך מקל וחומר? לימוד מן החומר אל הקל. על כך משיב ה'דין' כי מכיון שבכל אחת מן המלמדות אנו מוצאים חומרה אחרת, אין לתלות בה את הדין החמור. הדין החמור תלוי ב"צד שוה" שאנו יוצרים בין שתייהן, וכך למדים לכל מקום שיש בו את הצד השווה. לדוגמא:

"וגלה את ערותה ואת מקורה הערה, מגיד הכתוב שעשה בה את המערה כגומר. אין לי אלא נדה שעשה בה את המערה כגומר, שאר כל העריות מניין? אמרת: מה נדה שחייבין על זדונה כרת ועל שגגתה חטאת – עשה בה את המערה כגומר, אף כל ערוה שחייבין על זדונה כרת ועל שגגתה חטאת – נעשה בה את המערה כגומר. לא אם אמרת בנדה שיש בה טומאה, לפיכך עשה בה את המערה כגומר, תאמר בשאר כל העריות שאין בהם טומאה לפיכך לא עשה בהן את המערה כגומר? תלמוד לומר "כי את שאח הערה" הרי את[נא] מבנין אב מבין שניהם: לא ראי נדה כראי אחות אב, ולא ראי אחות אב כראי נדה, הצד השווה שבהן: ערוה שחייבין על זדונה כרת ועל שגגתה חטאת, ועשה בה את המערה כגומר, אף כל ערוה שחייבין על זדונה כרת ועל שגגתה חטאת נעשה בה את המערה כגומר". (ספרא קדושים פרשה י פרק יא).

כך קובעת ההלכה את דין בעילה בעריות, ככולל גם 'העראה' (בעילה לא שלמה), מכח הדין הזה המפורש בנדה ובאחות אב. ההלכה, על פי מדת בנין אב משתי כתובים, מעדיפה לתלות את הדין בסבה כללית, שתכלול גם את כל ההלכות הדומות, מאשר לתת הסבר ספציפי שיתאים רק למקום בו נאמר ("מה לנדה שכן טומאה"). אבל לפעמים מסתייגים החכמים משיטה זו, כך שנינו במכילתא דר' ישמעאל:

"אזהרה³⁰ (למקלל אביו ואמו) מניין? תלמוד לומר 'אלהים לא תקלל', אם דין הוא

30 אצל חכמים תלויה תורת הענישה של התורה, ב'אזהרה'. נראה כי כך היה הדבר נוהג בישראל

אביך, הרי הוא בכלל אלהים לא תקלל, ואם נשיא הוא, הרי הוא בכלל ונשיא בעמך לא תאור. אינו לא דיין ולא נשיא, אלא בור? הרי אתה דן בנין אב משניהם: לא הרי דיין כהרי נשיא, ולא הרי נשיא כהרי דיין, הצד השווה שבהן, שהם בעמך ואתה מוזהר על קללתם, אף אביך שבעמך אתה מוזהר על קללתו. אי מה הצד השווה שבהן, שהם גדולים ובעמך וגדולתן גרמה להן, לפיכך אתה מוזהר עליהם על קללתם! תאמר באביך? תלמוד לומר: 'לא תקלל חרש', דבר הכתוב באומללים שבאדם. הרי אתה דן בנין אב מבין שלשתן, לא הרי דיין כהרי נשיא, ולא הרי נשיא כהרי דיין, ולא זה וזה כהרי חרש, ולא הרי חרש כהרי זה וזה. הצד השווה שבהן, שהם בעמך ואתה מוזהר על קללתם, אף אביך שבעמך, אתה מוזהר על קללתו".

כך נסיון הלימוד מדיין ונשיא יחדיו, נכשל, שהרי חומרתם דומה מאד "גדולתן גרמה להן", חומרה זו קל לתלות בסבה אחת, לעזרתינו בא החרש, שהוא "מן האומללים שבאדם" ואעפ"כ אסורה קללתו. אלא שזו דעתו של רבי ישמעאל, בתלמוד (סנהדרין טו.) מובא כל הלימוד הזה בשם רבי יאשיה, המסיים בפירכא:

"מה לחרש שכן חרישתו גרמה לו? נשיא ודיין יוכיחו, מה לנשיא ודיין שכן גדולתן גרמה להן? חרש יוכיח, וחזר הדין. לא ראי זה כראי זה ולא ראי זה כראי זה הצד השווה שבהן שהן בעמך ואתה מוזהר על קללתן אף אני אביא אביך שבעמך ואתה מוזהר על קללתו. מה לצד השווה שבהן שכן משונין?"

סוף סוף, ניתן לתלות את האיטור בגורם הספציפי עליו הוא נאמר. האפשרות לפירכא זו היתה תמיד ביד החכמים, והדבר תלוי בסברא. במקום אחר אנו מוצאים:

"גמר מעדים זוממין, מה עדים זוממין דאיכא ממון ומלקות – ממונא משלם, מילקא לא לקי. אף כל היכא דאיכא ממון ומלקות – ממונא משלם מילקא לא לקי. מה לעדים זוממין שכן אינן צריכים התראה? ...אלא גמר מתרוייהו (עדים זוממים ומוציא שם רע) מה הצד השווה שבהן – דאיכא ממון ומלקות ממונא משלם מילקא לא לקי, אף כל היכא דאיכא ממון ומלקות – ממונא משלם מילקא לא לקי, מה להצד השווה שבהן שכן יש בהן צד חמור? (בתובות לב.).

משנים קדמוניות, שיש ענינים בתורה שהם כלליים, ונתונים יותר לגמישות של גדריהם. מה שנוסח מאוחר יותר כ'אין לוקין על לאו שבכללות', הוא הרעיון שככל שהציווי ממוקד יותר בתורה, פחות ניתן לקבוע לו גדרים שונים וחדשים. את מצוות כתיבת ספר תורה קבעו הפוסקים בכתיבת ספרי חידושים, אבל לא היו עושים כך למצווה ממוקדת, ובודאי לא בעלת 'אזהרה'. מצוה השנויה פעמיים בתורה, היא בודאי לא באה רק ללמדנו את העיקרון, אלא באה לקבוע ולהזהיר שכך בדיוק יש ליישם את העיקרון, והסוטה מגדרים אלו יכול וראוי להיענש. הרעיון הזה מתאים אך ורק לתקופה הקדומה, שלפני עזרא ונחמיה, מטעמים מובנים.

ברור שאם נשתמש תמיד בפירכת 'צד חמור' נוריד לטמיון את כל המדה של 'בנין אב משתי כתובים', ואין הדבר מסור אלא לשיקול הדעת. ולכן אנו מוצאים לפעמים "רבן יוחנן בן זכאי צד חמור לא פריך"³¹, (סוטה כט:). "ר' יהודה צד חמור לא פריך", (מכות ד:). ואעפ"כ מועלית אפשרות זו לפעמים (ראה פסחים עז. מכות ד: ותוספות שם).

הלכה מתחברת לחברתה לפי תכונתיה, כך למשל: "מתוך שחלוקות לחטאות אין מצטרפות" (שבועות כב.), דין שונה מבדיל, דין שווה יוצר צירוף. דין חמור אינו יכול ללמד על דין קל, גם אם אין שום קשר בין הנושא בו הוא חמור ובין הנושא הנידון, כך כשדנים בהלכות טביחה ומכירה, אין ללמוד משור, משום שהוא קרב לגבי מזבח, ואין ללמוד מחמור שכן הוא קדוש בבכורה, וגם לא מעוף שכן מטמא בבית הבליעה (ב"ק סג.). התוספות אף קבעו כלל שאפשר "לפרוך פירכא שאינה שייכת", ז"א להצביע על חומרה בהלכה אחת, לעומת חברתה שאין בה חומרה זו, אף שאינה שייכת בה³², כך: "מה לאשה שאינה במילה" (ב"ק פח. תוספות ה:).

העיון במכלול ההלכה יוצר הלכות 'קלות' ו'חמורות', כך מקילים בנזיר משום 'שישנו בשאלה' (יבמות ה.), ואילו בכהנים מחמירים 'הואיל וריבה בהן הכתוב מצוות יתרות' (יבמות ה. קדושין כא: לה: סנהדרין נא. מכות כ.). כאשר אין יודעים לאיזו הלכה יש לדמות את המקרה הנידון, סופרים את ה'חומרות' שבכל אחת מן האפשרויות. כך נסתפקו האם כיבוס הבגדים הולך על חטאת עוף או על חטאת בהמה, והתשובה היא: בחטאת בהמה יש: "שחיטת צפון, וקבלת כלי, וקרן, ואצבע, וחודה, ואישים" אבל בחטאת העוף אין אלא "חוץ כמותה ואכילה כמותה", "הני נפישין", ולכן החומרא הולכת על ההלכה מרובת החומרות (זבחים צב. וכן בשבועות לד: זבחים צב:).

❖ לאו שאינו שוה בכל מקילין בו יותר, (יבמות ה.). עצם זה שיש בו איזה קולא שאינו נוהג בכל אדם, הוא סבה לראותו כחמור פחות גם לגבי מי שנוהג בו.

❖ מחיצה תלויה מתרת בסוכה משום שהיא איסור עשה, אבל לא בשבת שהוא איסור סקילה (סוכה יז:). אין קשר בין חומרת האיסור ובין הסברא הספציפית של מחיצה תלויה.

31 הכוונה ב"לא פריך" היא - כאן אינו מקשה, כמו שמצאנו "ר' יוסי איסור כולל לית ליה, דסבירא ליה לא אמרינן מיגו" (חולין קא.), וכמובן אין הכוונה שבשום מקום אין אומרים מיגו. וכפי שהראינו לעיל דרך התבטאות זו.

32 אין המדובר רק על לימודים מן הפסוקים, אלא גם הלכה למעשה, שכן אף שאין איסור חל על איסור, "איסור חמור" חל על קודמו. אך איסור חמור שיש עליו פירכה לעומת קודמו, כגון ש"ש לו טהרה במקוה", אינו מוגדר כחמור, ראה חולין קא. והלאה.

❖ תפילין חוצצות בבגדי כהונה, משום שבליילה אין מצוה להניחם, ואז בודאי חוצצים, ממילא גם ביום חוצצים, שהרי עבודות לילה קלות מעבודות יום (ובחים יט.). החומרה של עבודות יום אינה שייכת לסברת חציצה בתפלין.

❖ "הואיל ואכא קולא אחת אכא נמי אחרינא", (ריטב"א קדושין נא: ד"ה המרבה).

אם נרצה לסכם בקצרה את הגישה שביסוד כל המדות האלו, אפשר לקבוע כי ההגיון ההלכתי אינו מתמקד רק במקרה הנידון, אלא במכלול אותו מייצג המושג כולו. שאלה בהלכות סוכה, היא שאלה בהגדרת "מחיצה". שאלה על מקלל אביו ואמו, היא חלק מהמושג "איסור קללה" שבתורה כולה. זוהי תפיסת מציאות הלכתית.

על ההשלכות של תפיסה זו ניתן להרחיב רבות, ונצטט כאן מתורתו של הרב סולוביצ'יק:

❖ "בעקבות המסורת הלמדנית שהרב סולוביצ'יק אמון עליה הוא מלמדנו לראות בהלכה לא רק שורת הוראות נורמטיביות המכוונות את פעולתנו, כי אם אף ובעיקר אידיאה מערכת הכרתית, עולם מלא של מושגים עיוניים ויחסים הדדיים "אין ההלכה ליקוט דינים בערבוביא כי אם מתודה, גישה, היוצרת אהדות נואיטית"... הפעילות ההלכתית היוצרת אמורה לכבוש לעצמה אוטונומיה גמורה לקבוע לעצמה את עולמה האידיאלי עולם הקודם לכל מציאות, פיסיקלית, ביולוגית, פסיכולוגית, או סוציולוגית, מעבר לתמורות העתים, רק כך תובטח המערכת ההלכתית מפני כל נסיון של רדוקציה לכל תחום אחר. מערכת זו יודעת היטב את החידוש, את הבניה והיצירה, אולם אלה אמורים להתנהל על פי הגיונה הפנימי בלבד, על פי חוקיות אימננטית ועל זמנית שאינה מותנית מבחוץ, רק כך תוכל ההלכה האובייקטיבית לעגן את המאמין במוקד של קבע להרוג מעבר לתנועת הרצוא ושוב ומעבר לתנועה הנפשית הסובייקטיבית", (ד"ר אבי רביצקי, הירות על הלוחות, הכרה מדעית והגות דתית בהגותו של הרב סולוביצ'יק, הוצ' עם עובד 1999, עמ' 180).

❖ "מכיון שהתוכן הדתי של המושגים ניתן להם על ידי מערכת כללים המכוונת אותם, מוענקת לו בזה במסגרת הדת מידה רבה של יציבות... השאלה אם הפעלת צעצוע דמוי מכונית באמצעות קפיץ היא בגדר מלאכה האסורה בשבת תיענה לא על פי תפיסה רווחת בדבר המושג מלאכה, אלא על פי התפיסה המתגלמת במערכת המצוות... היציבות מקדימה תרופה למכה... ביטוי נזיל לא יעמוד כמכשול בדרכו של אדם שקפץ עליו יצרו, מפני שביטוי נזיל מותיר מקום לתירוץ המסווה את הפיתוי, למעקף המסתיר את ההתמסרות... לעומת זאת ביטוי יציב השואב את תוקפו מן ההגדרה של המערכת המכוונת לא מותיר את שערי החולשה פתוחים לרווחה בפני כל חולשה מתחסדת", (יהדות ואלילות, אסא כשר, בהוצ' אוניב' משוורת תשסד, עמ' 100).